

Az igazság melankóliája

A 19. századot Yuri Slezkine, a Berkeley Egyetem professzora 2004-ben megjelent nagy művében zsidó évszázadnak nevezte, de ha művét elolvassuk, arra a következtetésre jutunk, hogy az időszakot ugyanolyan joggal antiszemita századnak is nevezhette volna. Ennek a századnak a végén zajlott le két olyan per, amely hatalmas port vert fel a nyugati világban. Az egyik pert 1883-ban Nyíregyházán tárgyalta a bíróság. Az ügyész egy kelet-magyarországi kis faluban, Tiszaeszláron eltűnt cselédlány, Solymosi Eszter meggyilkolásával vádolta a falubeli zsidó közösség sakterének megválasztására összegyűlt zsidókat, akiket a bíróság végül felmentett, s a felmentést utóbb a Kúria másodfokon is megerősítette. A másik per pár évvel később Párizsban zajlott. Ott egy zsidó származású katonatisztet, Alfred Dreyfust ítélték el hamis vád alapján hazaárulásért. Az 1895. január 5-én megszületett ítélet alapján Dreyfust megfosztották rangjától és egy távoli szigeten életfogytiglan letöltendő fogságra ítélték. A felmentés ebben az esetben is bekövetkezett, ám nem azonnal. A pert 1899-ben újratárgyalták, de a vádat akkor még fenntartva a vádlott büntetését tíz évre mérsékeltek. Dreyfusnak azonban nem kellett újra börtönbe mennie, mert a köztársasági elnöktől kegyelmet kapott. A rehabilitációra csak 1906-ban került sor.

A tiszaeszlári perről Elek Judit készített 1989-ben nagyszerű fil-

met, mely még abban évben elnyerte Montrealban az ökumenikus zsűri nagydíját, s a következő években a film sikerrel szerepelt számos fesztiválon. Roman Polański 2019-ben készítette el filmjét. A kémként igaztalanul megvádolt Alfred Dreyfus vesszőfutását mutatja be a megalázó rangfosztástól a rehabilitációig.

Polański filmje káprázatosan eleveníti fel a századfordulós Párizs színeit, elvisz a magas rangú tisztek otthonaiba, az előkelők szalonjaiba, a mulatókba, melyek színpadjain kánkántáncosnók izgatják a vendégeket. Ott vagyunk a párizsi utcákon, a sarki kávézók teraszain, az elegáns éttermekben, a hivalkodóan díszített hivatali helyiségekben. De a színes forgatag nem feledtetheti a pállott irodákban, a középkorból itt maradt börtöncellákban, a legmegátalkodottabb bűnözők számára fenntartott, isten háta mögötti Ördögsgízetten játszódó alaptörténetet.

A forgatókönyv fordulattól fordulatig híven követi a Dreyfus elítélése utáni eredeti eseményeket, amelyeket a magyar olvasó a Rozsnyón született és New Yorkban meghalt kiváló magyar újságíró, Halász Miklós (Nicholas Halasz) Dreyfusról szóló könyvéből ismerhet. Polańkit láthatóan nem a pszichológiai részletek, a történet szereplőinek személységéből adódó esendőségek izgatják. Érdeklődésének középpontjában a karkai logikát követő bürokratikus mechanizmus áll, mely a karmai közé került áldozatokkal kíméletlenül végez. A lélektani moz-

zanat a korabeli francia társadalom nagy szenvedélyéből, az antiszemitizmusból jön. Ez a Nietzsche által resszentimentnek nevezett szenvedély hajtja a Dreyfus ellen indított per kezdeményezőit és résztvevőit, akik nem a tények, hanem a vádat látszólag alátámasztó fabrikált bizonyítékok alapján ítélték el Dreyfust pusztán azért, mert zsidó volt.

A „zsidó évszázad” Franciaországban 1789-ben kezdődött, amikor a francia zsidók a forradalom jóvoltából a polgári jogok teljességében részesülve mentesültek a korábbi súlyos megkülönböztetésektől. Az emancipációt követően a franciaországi zsidók létszáma gyors növekedésnek indult, s közülük a kevésbé sikeres, frusztrált nem zsidó versenytársak bosszúságára igen sokan látványos és sikeres pályát futottak be a gazdasági, művészi, tudományos és politikai életben.

A zsidók sikere és prosperitása így egyidejűleg a rosszkedvű antiszemitizmus táptalaja is lett. Napóleon már 1808-ban rendeletet bocsátott ki, mely a zsidókat uzsorázással vádolva korlátozta jogaikat, de a rendelet hatása lélektani maradt, érdemben nem tudta megakadályozni a zsidókat abban, hogy gyermekeiket tanítassák és kiemelkedő teljesítményekre ösztönözzék.

A Dreyfus ellen indított per tárgyalóterme színpad lett, ahol a társadalom nagy részének gondolkodását és érzésvilágát befolyásoló antiszemitizmus által áthatott francia főtisztikar megkonstruálhatta a színjátékot, melynek főszereplőjének a zsidó Dreyfus kapitányt szemelték ki. Az igazi főszereplő azonban nem ő volt, hanem a soknevű Marie-Charles-Ferdinand Walsin-Esterhazy, aki

valóban kémkedett a németek javára. Amikor tetteire fény derült, később perbe is fogták, de nem ítélték el. Amikor már nagyon égett a talpa alatt a párizsi föld, megszökött, és soha többé nem tért vissza Franciaországba. Esterházy Péter transzgenerációs családragényéből tudjuk, hogy a soknevű elkövető bitorolta az Esterházy nevet, aki egy „Valsinnak is hamis basztardnak” az unokajaként került a dreyfusi drámába. Ráadásként az igazi Esterházy hozzáfűzi, hogy „a családi emlékezet ezt a betolakodót is védeni igyekszik, amennyiben osztja azon (neves!) francia tudósok véleményét, kik szerint ez a valsinezett Esterházy ugyanolyan áldozata a francia hadügyminisztérium legmagasabb köréhez tartozó hazaárulók intrikáinak, mint Dreyfus maga.”

A film forgatókönyve Roman Polański és Robert Harris közös műve. A szerzők jó szemmel vették észre, hogy a per főszereplője ugyan Alfred Dreyfus, de a középpontban nem ő van, hanem Georges Picquart, aki mint öntudatos antiszemita, az első perben még Dreyfus bűnösségében hitt, és hozzájárult elítéléséhez. Szolgálati jutalmául előléptették, s kinevezték a Deuxième Bureau vezetőjévé.

Vezető beosztását elfoglalva viszonylag hamar rájött arra, hogy Dreyfus ártatlan, és Esterhazy bűnös. Felettesei azonban hallani sem akartak az igazságról, és mindent megtettek annak érdekében, hogy elnémítsák. Itt kerül be Émile Zola a képbe, aki Picquart beszámolója alapján megírta és 1898. január 13-án az *Aurore*-ban *Vádolok* címmel megjelentette a köztársaság elnökéhez írott cikkét, melyben leleplezi

a titkosszolgálat és a vezérkar machinációját, s az olvasó elé tárja az igazságot.

Polański dokumentumfilmhez méltó hűséggel mutatja be a társadalom-lélektani lavinát, melyet a cikk elindított, polarizálva a francia társadalmat Dreyfus ártatlanságában hívók és Dreyfus bűnösségében hívók között. Mire Zola cikke megjelent, a kétféle álláspontot vallók egyaránt tudatában lehettek az igazságnak. A különbséget egyedül a zsidókhoz való eltérő viszony okozta. Akik Dreyfus ártatlanságát hirdették, azok nem voltak antiszemiták, míg akik Dreyfus bűnössége mellett foglaltak állást, azok Heinrich von Treitschke mondását parafrázálva a zsidókban „Franciaország szerencsétlenségét” látták.

Polański szerencsés kézzel választott, amikor a cselekmény közepontjába Dreyfus helyett Picquart figuráját állította, akiben a két Franciaország csapott össze. Dreyfus ártatlanságáról és Esterhazy vétkességéről meggyőződve Picquard le tudta győzni antiszemita énjét. A történet lényege, hogy Picquard belső küzdelmének kimenetelét nem az elrejt-hetetlen igazság keresése, hanem a francia tisztékbe belenevelt becsület dönti el. Picquart alakítója, Jean Dujardin színészi eszközei sajnos elégtelenek ahhoz, hogy Picquart belső harcának mélységeit érzékeltesse a nézővel. Dujardin mentségére hozható föl, hogy a forgatókönyvben megírt szövege sem ad sok támpontot a szerep színesebb alakításához. A színész végig pókerarccal játssza szerepét, akár szeretője ágyában, akár hivatali helyiségében vagy a börtöncellában látjuk.

Polański filmje megmutatja a má-

sik, az igazságnak elkötelezett Franciaországot is. Látjuk Zola perét, melyben az író rágalmazásért elítélik. A filmben nem látjuk, de a történelemkönyvekből tudjuk, hogy Zola a rá esetlegesen váró börtönbüntetés elől Londonba menekült, ahonnan csak két év múlva jött vissza, mire a Dreyfus-per hazugsága tovább már nem volt tartható.

A Dreyfus-ügy felszínre hozta a francia társadalom meghasonlását, mely a 20. században sem múlt el. Franciaország ugyan győzött az első világháborúban, de a győzelemben éppúgy belerokkant, mint nagy ellenfele, Németország a vereségbe. A második világháború szégyenletes jelenete volt, amikor 1940. június 22-én a francia hadsereg vezetői a compïègne-i erdőben ugyanott, ugyanabban a vasúti kocsiban fegyverszüneti egyezményt írtak alá a korábban vesztes, az adott pillanatban győztes németekkel. A jelenetet a színpadi hatásokhoz jól értő Adolf Hitler rendezte.

Ami következett, az alapvetően összefügg a Polański-filmben nagyszerűen bemutatott társadalom-lélektani meghasonlással. A német-francia fegyverszünetet követően létrejött, magát Francia Államnak nevező rendszer kormánya székhelyül nem Párizst, hanem a gyógyvizéről híres Vichyt választotta. Ez a kormány készségesen kiszolgált a Harmadik Birodalmat, melynek fővárosa egyik előkelő városrészében, Wannseeben a birodalom vezető tisztségviselői Heydrich és Eichmann jelenlétében 1942. január 20-án döntöttek az európai zsidóság elpusztításáról. A Vichyben létrejött kormány működése alatt a Francia Állam hatóságai és az állam terüle-

tén élő lakosság aktív támogatásával a Wannseeben elfogadott elvek alapján a Franciaországban élő zsidók mintegy negyedét deportálták a Harmadik Birodalom által megszállt Lengyelországban létesített megsemmisítő táborokba.

A folyamat rémisztően hasonló volt ahhoz, amely 1944-ben Magyarországon játszódott le. A különbség abban volt, hogy Franciaországban a zsidók háromnegyede életben maradt; Magyarországon a zsidók kétharmadát elpusztították. A tisztaeszlári zsidók ellen Nyíregyházán 1883-ban megtartott perben éppenúgy győzött az igazság, mint pár év múlva Párizsban a Dreyfus ellen megrendezett perben. A nyíregyházi per felvilágosító hatása azonban a magyar társadalomban elenyészett, az első világháborús vereség, az irgalmatlan békeszerződés fölerősítette az antiszemitizmust, és eljelentéktelenítette az antiszemitizmus elleni erőket. Franciaországban a Dreyfus-per hatása maradandóbb volt. A Vichy-kormány által képviselt antiszemita politikával szemben jelentős ellenállás bontakozott ki, amelyet De Gaulle tábornok Szabad Franciaországa képviselt. A szabad franciák ugyanazt akarták, amit annak idején Zola hirdetett.

A film zárójelenetében rehabilitálását követően Dreyfus felkeresi Picquart-t, aki Clemenceau kormányában hadügyminiszter lett. Dreyfus azt kéri, hogy börtönbüntetéssel töltött éveit számítsák be szolgálati idejébe, és léptessék elő alezredessé. Picquart megtagadja a kérést. Elég, hogy az igazság kiderült, elégedjen meg őrnagyi rangjával. Többre nincs se mód, se szükség. Dreyfus tisztleg és távozik. Nyugdíjba vonul, de a világháborúban újra szolgál. 1935-ben, hetvenhat évesen hal meg, nem éri meg az őt gyűlölő politikai erők által alakított kormány uralmát.

Polański látszólag történelmi filmet alkotott. A film azonban az antiszemitizmus és az antiszemitizmus elutasítása között sosem véget érő harcról szóló esettanulmányként is felfogható. Ma, a 21. században Franciaországban, miként a világ más pontjain, ez az harc változatlan intenzitással zajlik. Polański filmjének múlhatatlan érdeme, hogy megmutatja: a harc nem reménytelen.

Tiszt és kém – A Dreyfus-ügy, 2019. Rendező: **Roman Polański**. Forgatókönyvíró: **Robert Harris, Roman Polanski**, operatőr: **Pawel Edelman**. Szereplők: **Jean Dujardin, Louis Garrel, Emmanuelle Seigner, Grégory Gadebois**.